

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ ԺԱ. — ՇՐՋԱՆ ԺՁ.

1883

ՏԱՐԻ ԺՁ. ՆՈՅԵՄԲԵՐ 30

ՊԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ԷԶՄԻԱՆՆԻ ԱՐԽԻԻ.

Գ.

ՄԱՏԹԷՈՍ Ա. ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍԻ ՄԱՀԸ ԵՒ ԳԷՈՐԳ Գ.Ի
ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ *).

1865 թուի Օգոստոսի 21-ին գիշերը, որ լուսանալու էր 22 ա-
ռաւոտեան 3-րդ ժամին ըստ արեւմտեայց կնքումէ իւր մահկա-
նացուն Մատթէոս Ա. Կոստանդնուպօլսեցին եւնոյն ամսի 23-ին
պատշաճաւոր յուղարկաւորութեամբ թաղիումէ Ս. Գայիանէի

(*) Տեղեկութիւնները քաղուած են Սինօզի 10րդ գործից, որ Մատ-
թէոսի մահուան և Գէորգ Գ.Ի ընտրութեան համար, սկսուած է
1865 թուի Օգոստոսի 23-ին և զերջացած է 1869 թուի Յուլիսի 23-ին.

վանքի գաւթում: Այս մասին Սինօզը տեղեկութիւն տալով Կովկասու Փոխարքայի Գլխաւոր Կառավարութեանը՝ Օգոստոսի 23-ին որոշումէ շրջաբերական հրամանով յանուն Կոնսիստորների պատուիրել ըստ պատշաճին հոգեհանգիստ կատարել ամենայն եկեղեցիներում՝ նախապէս գուժելով Հայրապետի մահը ժողովրդեան, եւ ժամերգութեանց ժամանակ՝ մինչեւ նոր հայրապետի ընտրութիւնը, յիշել հանգուցեալ Հայրապետի անունը:

Նոյն Օգոստոսի 23 ին Սինօզը ի նկատի ունելով որ անգամաց թիւը լրացնելու համար եղած առաջարկութիւնը Ասորախանի Արքեպիսկոպոս Մատթէոսի եւ Ատրպատականի Արքեպիսկոպոս Գէորգի դեռ վախճանական ելք չէ ստացել, — ըստ տրամադրութեան Բարձրագոյն հաստատեալ կարգադրութեան 42 յօդուածոյ՝ եղած անգամներից աւագագունին՝ Ասլանեան Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսին ճանաչումէ պաշտօնակատար Տեղապահի Ատենապետի մինչեւ առաջարկեալների մէկի կամ միւսի հաստատութիւնը, որի մասին եւ տեղեկութիւն է տալիս շրջաբերական հրամանաւ բոլոր կոնսիստորներին եւ Ատրպատականի ու Ասպահանի վիճակաւորներին:

Սինօզը նոյն թուի Սեպտեմբերի 6-ին որոշումէ Հանգուցեալ Կաթողիկոսի մահուան գոյժը առանձին գրութեամբ հաղորդել նաեւ Ս. Երուսաղէմայ եւ Կ. Պօլսոյ պատրիարքներին եւ Ատրպատականի ու Ասպահանի վիճակաւորներին, Թիֆլիզի գլխաւոր Կառավարութեան միջոցաւ իւրաքանչիւր տէրութեան Դրանը եղած Ռուսաց դեսպանների ձեռքով: Յիշեալ գրութիւններով կաթողիկոսի մահուան գոյժը հաղորդելով՝ Սինօզը առաջադրումէ, նախ՝ պատշաճաւոր հոգեհանգիստ կատարել եւ կատարել տալ իւրաքանչիւրը իւր իրաւասութեան տակ եղած եկեղեցիներում:

Բ. Ընտրութեան օրը նշանակուած լինելով Ս. Էջմիածնում, 1866 թուի Սեպտեմբերի 15-ին. Կ. Պօլսոյ պատրիարքի իրաւասութեան տակ եղած բոլոր վիճակաւոր առաջնորդներին պարտաւորում է, որ իւրաքանչիւրը տեղւոյն քաղաքական ժողովի ձեռքով մի մի աշխարհական պատգամաւոր ընտրեն եւ եթէ իրանք չեն կարողանալ գալ Ս. Էջմիածին, իրանց կողմից՝ հանութեամբ տեղւոյն կրօնական ժողովի մի հոգեւորական պատգամաւորի հետ ուղարկեն Ս. Էջմիածին նշանակեալ ժամանակին:

Նոյնպէս առաջագրումէ Սինօգր Ս. Երուսաղէմայ Նսայի՝ եւ Կ. Պօլսոյ Պօղոս Պատրիարքներին, որ կամ անձամբ կամ իրանց ներկայացուցչի միջոցաւ մասնակցեն ժողովին: Իսկ եթէ անհնար կը լինի անձամբ կամ պատգամաւորով մասնակցել ժողովին՝ գրաւոր յայտնեն իրանց կարծիքը:

Գ. Պատուիրումէ Ատրպատականի եւ Ասպահանի վիճակաւորներին կաթողիկոսի համար հոգեհանգիստ կատարելուց յետոյ, մի մի ընտրեալ աշխարհական պատգամաւորի հետ կամ անձամբ կամ իրանցից նշանակուած ներկայացուցիչների միջոցաւ մասնակցել ժողովին ի ժամանակին. իսկ հնգկահայերը թէեւ Ասպահանի վիճակաւորի թէմ են, բայց որովհետեւ օտար տէրութեան հպատակ են, Սինօգր որոշումէ նոցա եւս առանձին գրութիւն ուղարկել, առաջադրելով՝ որ մի աշխարհական պատգամաւոր ընտրեն ժողովին մասնակցելու:

Դ. Որոշումէ այս մասին տեղեկութիւն տալ նաեւ Ռուսաստանի բոլոր վիճակաւորներին, որ նոքա եւս մի մի աշխարհական ընտրեալ պատգամաւորների հետ կամ անձամբ կամ իրանցից նշանակուած մի ներկայացուցչի միջոցաւ մասնակցին ժողովին: Սինօգր Կ. Պօլսոյ քաղաքական ժողովին եւս հաղորդումէ կաթողիկոսի մահուան գոյժը, եւ առաջագրումէ նորան մի աշխարհական պատգամաւոր ընտրել:

Մինչ այս մինչ այն՝ Սինօգրից ուղարկուած թղթերը իւր ժամանակին տեղ չը հասնելով՝ Կ. Պօլսոյ պատրիարքարանը նոյն 1865 թ. Հոկտեմբերի 19 ին յայտնումէ Սինօգրին՝ որ չէ ստացել սպասեալ պաշտօնական թուղթը, մինչդեռ կողմնակի ստացուած համրաւները ստուգվում են բարձրագոյն Գրան պաշտօնական ծանուցմամբ. ուստի խնդրումէ տեղեկութիւն Ա. կաթողիկոսի մահուան հանգամանաց մասին, Բ. լինելիք յաջորդի ընտրութեան համար տնօրէնութեանց մասին: Գրութիւնը վերջանումէ ըստ այսմ.

«Ոչ անտեղեակ ինչ իցէ և սրբազումար ժողովոյդ՝ զի Աեղբօնական վարչութիւն Արօնական և Քաղաքական Ժողովոց Ազգին Հայոց որ ի թագաւորեալ քաղաքն Աոստանդնուպօլիս իրրեւ ներկայացուցիչ Հայոց բնակիչոց ընդ հովանեաւ Օսմանեան տէրութեան, պարտի հարկաւորապէս մասնակցել ի դործ ընտրութեան նորոյ կաթողիկոսի Մայր Աթոռոյն Հայաստանեայց, Ապա խնդրի ի Սինհոգոսէդ սրբոյ, զի բարեհաճեսցի հաղորդել Ազգային Աեղբօնական վարչութեան Արօնական և

Քաղաքական ժողովոց՝ զսահմանեալն տնօրէնութիւնս, որպէս զի լիցի
և Կենդ. Աւարչութեանս զիւր ուրոյն առնել կարգադրութիւնս, որով և
Եկեղեցիս Հայաստանեայց ունիցի ի ժամանակին զարժանընտիրն իւր
Հովիւ և Առաջնորդ. Ի Կոստանդնուպօլիս. 19 Հոկտեմբերի 1865 օ.

Ստորագրած են.

Կնիք.

Պատրիարք Կ. Պօլսոյ Պօղոս Արքեպիսկոպոս:

Ատենապետ Աղգային Կրօնական Ժողովոյն Արիս-
տակէս Եպիսկոպոս:

Փոխ-Ատենապետ Կրօնական Ժողովոյն Խորէն վար-
դապետ Գալֆայեան:

Կնիք աղգային կրօն. ժող. Կենդ. վարչութեան.

Սինօդը այս թիվթին պատասխանումէ նոյն թուի Դեկտեմբերի
17-ին գրած գրութեամբ. որով յայտնելով թէ ի ժամանակին
ըստ կարգին ուղարկել է ծանուցագրեր՝ մանրամասն կարագը-
րումէ Հանգուցեալ Հայրապետի հիւանդութեան հանգամանքը,
որ զանց ենք անում մէջ բերել:

Սինչ այս մինչ այն՝ Սինօդը ստանալով Կովկասու Փոխարքայից
աշխարհական պատգամաւորների ընտրութեան համար Կովկա-
սեան կողմանց նահանգապետների անուան ուղղած շրջաբերա-
կան հրահանգի պատճէնը երկու հարիւր օրինակ, 1866 թուի
Փետրվարի 16-ին որոշման համեմատ, բաժանումէ Կոնստանդ-
նոքիւն տեղեկութեան եւ հարկաւոր դէպքում պարտ ու պատ-
շաճ հրահանգութեան համար. Ահա այդ հրահանգի պատճէնը:

ՊԱՏՃԷՆ

Ի գլխաւոր Կառավարութենէ Փոխարքային Կովկասու ի 29 Ն Դեկ-
1865 ամի № 81, նահանգապետաց յայտնելու Կովկասեան Կողմանց, Հայոց
Եկեղեցւոյ, որք ի նոյն կողմանս վասն աշխարհական պատգամաւորաց,
որք մասնակցին յընտրութիւն ծայրագոյն պատրիարքին Էջմիածնի:

Կարգադրութեամբ վասն Կառավարութեան Հոգեւորական գործոց
Քրիստոնէից Լուսաւորչական Հայոց զաւանթութեան (հատոր XI մասն
I գլուխ 2 յօդուածք 917 և 919), սահմանեալ է զի յընտրութիւն
Պատրիարք Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց մասնակցին ամենոյն անդամք
Լուսաւորչական Հայոց Արևհասարկին Էջմիածնի և Լոթին երիցագոյն
Եպիսկոպոսութեան, որք յայնժամ գտանիցին Եջմիածնին (ի զիպուածս
պակասութեան Եպիսկոպոսաց, զայն թիւ ընուն երիցագոյն վարդապետք
տեղւոյն). վիճակաւոր Առաջնորդք կամ այնքին, զորս նշանակեն նո-
քա ի Հոգեւորականաց, և բնց յայտմանէ աշխարհական պատգամա-
ւորք, ընտրեալք մի մի յիւրաքանչիւր թեմից:

Վասն ընտրութեան աշխարհական պատգամաւորաց ի նոյն իսկ կարգադրութեան (յօդուած 917) սահմանեալ է, զի նոքա ընտրին յամենայն Մելիքաց, Բեղբաշեաց և այլոց պատուաւոր աշխարհական անդամոց Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ, որոց են իրաւունք ընտրութեան ըստ վարդմանի ծիսի պսր եկեղեցւոյ, Ունելով ի նկատման զառաջիկայ ընտրութիւն ծայրագոյն Պատրիարքին Էջմիածնի և ցանկալով տալ Պովկասեան յայսկոյս սահմանի Հայոց ժողովրդեան ըստ ամենայնի կանոնաւոր և համաձայն օրինաց միջոցս ընտրութեան աշխարհական պատգամաւորաց, որք ունին զիրաւունս մասնակցիլ յայսմ վսեմ գործ և առ ի զառաջս առնուլ այնոցիկ վանցառութեանց ի կարգէ, որք եղեն ի նախկին ընտրութիւնն, ես հարկաւոր համարիմ սահմանել ի ձեռնարկութիւն զհետեւեալ կանոնս:

1) Իւրաքանչիւր վիճակաւոր Լուսաւորչեան Հայոց թեմի յայսկոյս Պովկասեան սահմանի յընդունիլ յիւրում ի Սինօդէն Էջմիածնի զհրաման յաղագս յառաջիկայ ընտրութեան Պատրիարքին ամենայն Հայոց, ծանուցանէ զայնմանէ նահանգապետին իւրում թեմի՝ վասն առնելոյ զարժանին տնօրէնութիւն ի մասին ընտրութեան ի նոյն վիճակէ աշխարհական պատգամաւորի, որ պարտի մասնակից լինել յընտրութիւն Պատրիարքին ամենայն Հայոց:

2) Վիճակաւոր առաջնորդն ի ծանուցագրի իւրում, հիմնեալ ի վերայ բաժանման վիճակին, որ նշակեալ է ի Պարգադրութեան յաղագս Պառավարութեան Հոգեւոր գործոց Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ (հատոր XI մասն I գլուխ 4 յօդ. 962, 963, 964, և 965,) պարտի ցուցանել զայնոսիկ գաւառս և գաւառակս (ուեղդ և ուչաստոկ), յորս սահմանեալ են Հոգեւոր Պառավարութիւնք և գործակատարութիւնք (բըլաղոչինիա) եւ յորս անգամք Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ ըստ վարդմանի ծիսի պսր եկեղեցւոյ ունին իրաւունս մասնակից լինել յընտրութիւն աշխարհական պատգամաւորի, պարտաւորին ընտրել ի միջոյ իւրեանց զերեսփոխանս:

3) ի ստանալն զայսպիսի ծանուցագիր ի վիճակային իշխանութենէ, նահանգապետն առնէ զարժանին տնօրէնութիւն վասն յայտնելոյ ի ձեռն գաւառապետաց յիշեալ անդամոց Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ ի բնակչաց այնոցիկ տեղեաց, որք ստորագրեալ են Հոգեւոր Պառավարութեան կամ անընդմիջաբար վիճակային իշխանութեան ստորագրեալ գործակատարութեանց, որպէս զի նոքա ցնշանակեալ ժամանակակէտն ընտրեսցեն զերկու երկու երեսփոխանս, որք ի նշանակեալ ժամանակի պարտին գտանիլ ի գլխաւոր քաղաքի այնր վիճակի, որում նոքա պատկանին և ի միասին ընդ երեսփոխանաց այնր քաղաքի ընտրեն զմի պատգամաւոր յայնր վիճակէ:

Ծանօթութիւն. Բէէ և գործակատարութիւն Գութայիսոյ անընդմիջաբար չէ ստորագրեալ վիճակային իշխանութեան, բայց որովհետեւ

Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցիք Իմերեթիոյ և Գուրիոյ կազմեն զմասն վիճակին Արաստանի, ուստի ի բնակչաց գործակատարութեան Քու-
թայիսոյ նշանակին նմանապէս երկու երեսփոխանք:

4), Ի կոչումն երեսփոխանաց կարեն նշանակիլ անձինք՝ որպէս ի
թուոյ տեղական ընտրողաց նմանապէս և ի բնակչաց թեմական քաղա-
քի, որք ունին իրաւունս մասնակցել յընտրութիւնս: Ընտրեալ երես-
փոխանք ի տեղական բնակչաց ի դէպս անհնարութեան ուղեորելոյ ի
թեմական քաղաքն, կարող են տալ այլում զիրաւունս իւրեանց ըստ
հաւատարմագրաց:

5), Ասան ընտրելոյ ղերեսփոխանս գլխաւոր քաղաքի վիճակին, իւ-
րաբանչիւր վիճակաւոր Առաջնորդ ըստ համաձայնութեան նահանգա-
պետին հրամանագրէ Աւագ քահանայից բոլոր եկեղեցեաց այնր քա-
ղաքի, յորում նա բնակի, զի նոքա յառաջիկայ կիւրակէի յեկեղեցիս
ծանուցմամբ հրաւիրեսցեն զանձինս, որք ունին ըստ վաղեմնի ծիսի
Լուսաւորչական Հայոց եկեղեցւոյ՝ զիրաւունս մասնակցիլ յընտրու-
թիւն աշխարհական պատգամաւորի, ընտրել ի միջոյ իւրեանց ղերես-
փոխանս վասն ընտրելոյ զպատգամաւոր, որ պարտաւորէ մասնակից
լինիլ յընտրութիւն Պատրիարքի ամենայն Հայոց: Ընտրութիւն այսոցիկ
երեսփոխանաց լինի հետեւեալ կարգաւ:

— Ժողովրդականք իւրաբանչիւր եկեղեցւոյ, որք ըստ վաղեմնի ծիսի
Հայոց եկեղեցւոյ, ունին իրաւունս մասնակից լինելոյ յընտրութիւն
պատգամաւորի, ընտրեն ի միջոյ իւրեանց ղերես երեսփոխանս:

բ, Ընտրութիւն երեսփոխանաց պարտի լինիլ կամ ի նոյն իսկ եկեղե-
ցւոջ յայնժամ, երբ ոչ կատարի ժամերգութիւն կամ ի գաւթի նորա:
Նա պարտի վերջանալ յընթացս ութ աւուրց յօրէ ծանուցման:

գ, Յետ ընտրութեան երեսփոխանաց, կազմի ընտրողական թերթ,
յորում պարտի նշանակել անուն և տոհմանուն ընտրեալ երեսփո-
խանաց և ստորագրութիւնք ընտրողաց:

դ. Ի վախճան ընտրութեան երեսփոխանաց, աւագ քահանայք ներ-
կայացուցանեն զընտրողական թերթս վիճակաւոր առաջնորդաց իւ-
րեանց, որք ըստ կարգի իւրեանց հասուցանեն զայնս նահանգապետաց:
Իսկ ուր չգտանին այնոքիք՝ գաւառապետաց:

6), Ըստ նախընթաց համաձայնութեան նահանգապետին կամ դա-
ւառապետին՝ նշանակի ժամանակ և տեղի ժողովելոյ երեսփոխանաց ի
գլխաւոր քաղաքի վիճակին:

7), Ի նշանակեալ ժամանակի բոլոր ընտրեալ երեսփոխանք ժողովին
ի նշանակեալ տեղւոջ, վասն ընտրելոյ զպատգամաւոր ի թեմէ: Ժողովն
համարի կատարեալ, երբ երկու մասն յիւրից երեսփոխանաց լինին ներ-
կայ, համարելով ի նոյն թիւ և զայնոսիկ, որք ունին զհաւատարմագիր:

8), Երեսփոխանք առաջարկեն զկանգիտատս ի կոչումն պատգամա-

ւորի քուէարկութեամբ, բնոյց ոչ այլապէս, եթէ ոչ համաձայնութեամբ քուէարկեցեաց:

9) Զկնի քուէարկութեան, նա, որոյ կողմն լինի մեծագոյն մասն ձայնից, նշանակի պատգամաւոր այնր վիճակի, յորում եղև ընտրութիւն: Իսկ նա, որ ընդունի զկնի նորա զառաւելագոյն ձայն, նշանակի կանգիտատ վասն կատարելոյ զպաշտօն պատգամաւորի ի դէպս մահաւան կամ հիւանդութեան նորին:

10) Ի ժողովի երեսփոխանաց, ի ժամանակի ընտրութեան պատգամաւորի, ներկայ գտանի աստիճանաւոր, նշանակեալ ի կառավարութեանէ վասն պահպանութեան կարգի:

11) Ընտրեալ ամենայն վիճակաց աշխարհական պատգամաւորք պարտին ի նշանակեալ ժամանակի ուղեւորել ի վանս Էջմիածնի վասն մասնակից լինելոյ յընտրութեան Պատրիարք Վաթիկիկոսի ամենայն Հայոց:

12) Ըստդիկ պատգամաւորք ի դէպս անհնարութեան ներկայ գտանելոյ ի վանս Էջմիածնի ի նախանշանակեալ ժամանակակէտի վասն ընտրութեան Պատրիարքին, ունին ըստ օրինաց զիրաւունս գրաւորաբար յայտնել զիր կարծիս, հասուցանելով զայն ի վանս Էջմիածնի:

Ստորագրեաց. Փորիարքայ Կովկասեան

Գեներալ Ֆելդցեխմէիստր Միքայէլ:

Վաւերացոյց. Կառավարիչ գլխաւոր Կառավարութեան

Սենատոր, Ստատս—Սեկրետար Բարոն

Ա. Նիկոլաի:

Դերեկտոր, Ն. Բարանովսկի:

Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանից ընտրութեան մասնակցութեան համար իւր՝ 1865 թուի Սեպտեմբերի 11 գրութեան պատասխան չըստանալով Սինօդը, 1866 թուի Մայիսի 21-ին պատրիարքի անուան ուղղած գրութեամբ յայտնում է իւր տեղեւորութիւնը այն տարապարհակ վարմանց մասին՝ որին հետեւումէին Կ. Պօլսեցիք: Սինօդը գրումէ Պատրիարքին. «Մինչ այս մինչ այն՝ լուրք տալով ձայնութեանց ոմանց ի հայազգի հասարակութենէ քաղաքից և իւրեղիւր յարուցեալք անտեղաբար առ ի փոխարկել զկանոնադրութիւն 1836 ամի, որ յաղագս վարչութեան գործոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ի Ռուսաստան յառաջ քան զընտրութիւն նորոյ Վաթիկիկոսի իրրև հակառակ կանոնաց եկեղեցւոյն և մանաւանդ Վաթիկիկոսական իրաւանց, և գրութիւնք ըստ այսմ յաճախեալք ի տեղիս տեղիս՝ (չորոյ զմիոյն զպատճէնն հարկ համարիմք առաքել ահա առ Սրբազնութիւն ձեր) վշտացուցանեն ապաքէն զողջամիտսն ազգիս, մանաւանդ զուխտ միաբանութեան Աթոռոյս:

«Այլ թէ վասն է՞ր առաջարկութիւն խնդրոյն համարի անտեղի և տարագէպ, պարտ համարիմք բացատրել աստէն համառօտիւ առ լուսաւոր գիտութիւն բարձու Սրբազնութեան Ձերոյ և համայն Հայազնեայց հասարակութեան կողմանցդ»

Այս հարցը Սինօզը ինքն տալուց յետոյ, ինքն եւս սկսումէ պատասխանել յայտնելով որ, բարբարոսների տիրապետութեան ժամանակ բոլոր կարգ եւ կանոնները խանգարուած էին. Եջմիածնի վարչութիւնը հեծումէր ծանր ծանր պարտքերի եւ վշտաց ենթարկուելով. իսկ ներքին եւ արտաքին անկարգութեանց եւ զրկանաց առաջքը առնուեց Ռուսաց բարեխնամ Աառաւարութեան 1836 թուի հաստատած կանոնագրութեամբ, որ ինչպէս գրումէ Սինօզը «իբրեւ հրահանգ ուղիղ անսայթաք գործավարութեան հոգևոր տեսչութեան՝ ձեռնտու գտաւ արժողոյն վերականգնել ի խաթարեալ զրութենէ անտի, նա կանոնաւորէ դշտի, զսահման իրաւանց և գործոց անձնիւր հոգևոր տեսչութեան Հայոց պաշտօնակալ անձանց, Այլ ոչ բնաւ դնէ խափան, որպէս կարծեն ոմանք ընդ էութիւն իրաւանց և արտօնութեանց Աթուղիկոսաց՝ եթէ գիտիցեն նոքա վարել զգաւազան հայրապետական իշխանութեան իւրեանց իրաւամբք և արդարութեամբք, և ոչ դոյզն ինչ գրծէ անխութեան եկեղեցւոյն, այլ ազատ ըստ ամենայնի պաշտէ անվթար զնախնաւանդ ծէսս արարողութեանց իւրոց»

«Թերութիւնքն ինչ, որ թնականարար գրեթէ կցորդ են ընդ նորահաստատ և անփորձ ձեռնարկութեանց ի վեր երևեալք և ի կանոնագրութեան անդ՝ վերաբերին միայն արտաքին իրողութեանց հոգևոր տեսչութեան և քաղաքական իրաւանց կղերաց եկեղեցւոյն և ոչ բնաւ կրօնական մասին. օրինակի աղագաւ բողոք ընդ ակնարկութիւն Աալկաթարնակ Հայոց ընդ դէմ յօդուածոց ինչ՝ որ յաղագս ստացուածոց և գոյից կուսակրօն հոգևորականաց և ժառանգական իրաւանց նոցա առ այնս»

«Ի վերայ այսր ամենայնի՝ և քանզի ամենայն կարգ և օրէնք ենթադրին փոփոխութեան ընդ յեղափոխութեանց և պայմանաց ժամանակին, ուստի և պետութիւն Ռուսիոյ ըստ մեծի շնորհաց և խնամոց իւրոց առ Ազգն և առ Եկեղեցին Հայոց, ո՛չ ինչ զլացաւ և զայն իրաւունս՝ զի կաթուղիկոսունք ազգիս կարիցեն բերել յուղղութիւն և ի լրութիւն այնոցիկ թերութեանց՝ որք հակառակ կացին բնադիր կանոնաց և աւանդութեանց եկեղեցւոյն մերոյ. բայց թէ անփոյթ գտան նոքա ցայս վայր ժամանակ զայնու կարևոր իրօք զամս աւելի քան ըզքսան, ո՛ դատի ի նմին յանցաւոր»

«Յետ այսր ամենայնի՝ զի՞նչ այլ ևս կէտ նպատակի խնդրայոյզ արանցդ այդոցունց, որք փոփոխութեան կանոնագրութեան ցանկան. և

զի՞նչ յարաբերութիւն ընդ մէջ գործոյն ընտրութեան կաթուղիկոսի և ընդ մէջ փոփոխութեան կանոնադրութեան, մինչդեռ երկու իրք տարբեր յիրերաց և ի մի և նոյն ժամանակի իրաւասութեան նոյն իսկ կաթուղիկոսաց ենթակայ, — Սինոդս գծաւարանայ գիտել, այլ որպէս զօրէ իմաստասիրել, թուի իմն լինել զրգիւ թելադրութեան օտարոտի ազդեցութեանց և հայթայթանք ոմանց յազգայնոց մերոց, ըստ մեծի մասին յերիտասարդաց ամբաստանօրէն զինուորելոց ընդ դէմ բարեաց Աթոռոյս և պետութեան Ռուսիոյ, յօրս կացին և վայելեցին նոքա, և այն՝ անտարակոյս ակնկալութեամբ անձնական օգտի » :

« Հաւատալ և հետեւել բանից նոցա, որոց շատացեալ թիւր և թոյլ հարեանցի իմն ծանօթութեամբք զարտաքին միայն կառավարութենէ մերմէ, անգիտակք են ընաւ հանգամանաց ներքին զրութեան Աթոռոյս զյարաբերութենէ և զինամոց Տէրութեան առ նա. կարէ սերմանել զգծութիւն ի հեռաբնակ հայազգիս մեր, վշտացուցանել զեռանդուն զգացմունս բարեմիտ հասարակութեան առ Աթոռն. նուազեցուցանել զշնորհս խնամոց տէրութեան և յապաղիլ թերեւս գործ ընտրութեան կաթուղիկոսի յանդարմանելի կորուստ բարեաց Աթոռոյս և ի կարի վնաս եկեղեցական վարչութեան մերոյ առ հասարակ » :

« Իսկ պառակտել զհամազգայինս մեր զիարդ մտաբերեցին յայն և՛ ոմանք փոխադրութեամբ կաթուղիկոսական գահին ի Սիս, նշանակէ խախտել ընաւ զբարոյական շաղկապ Ազգին, որ ի տիեռոս աշխարհաց, կապտել զգարաւոր փառս յԱթոռոյս Սրբոյ Էջմիածնի, որ է միակ ապաստանարան յուսոյ ազգիս և տեղի պարծանաց նորա » :

« Ըստ այսմ անտարակոյս եմք Սրբազան Տէր, զի յոյզք խնդրոյն առաջի ողջամտաց ազգիս, դատեսցի ընաւին անտեղի և տարապայման. և ինքեանք իսկ խնդրայոյզք հասու լեալ խորին կշռադատութեամբ և հեռատես զգուշութեամբ բանից մերոց՝ շրջեսցին ի նոյն, զօգեալք, լծորդեալք ընդ մեզ միախորհուրդ սիրով համակրութեան առ ի շահ լրութեան ազգիս և Աթոռոյս միանգամայն » :

« Այսու բարեմիտ զգացմամբք Սինոդն Սրբոյ Էջմիածնի վերստին հրաւիրէ զՁեզ, Գերապատիւ Տէր, զի Գուք իրրէ նախանձաւոր փառաց և հաստատութեան Հայրապետական դահիս՝ փոյթ ի մէջ առնուցուր ամենահնարաւոր միջոցօք խափան դնել շարեացն, որ կարէ սպառնալ Աթոռոյն և ազգին յերկպառակին ի ներհակամիտ կարծիս՝ յայսմ համազգային իրի շրջելով զուշ նպատակի համայն հայազնէից մերոց, որք ընդ Ձերով տեսչութեամբ ի միաբանութիւն սիրոյ, և ի մտադիւր և միակամ ընտրութիւն նորոյ հայրապետի, նոյն իսկ կարգաւ՝ որպէս բացատրեալ է ի յիշատակեալ առաջարկութեան Սինոդիս առ Ձեզ և առ Աեգրօնական Ազգային վարչութիւն. վասն զի ի գալ հասանիլ այսր համայն պատգամաւորաց ի հեռաւոր վայրաց ըստ ժամադրութեանն, ընտրութիւն կաթուղիկոսի ունի կոյտնալ անմիջապէս և առանց յետաձգու-

Թեան, որ յայնժամ համարիցի յանկարելեաց սակի, և անձն ընտրեալ բազմութեամբ ներկայ պատգամաւորաց ծանիցի ըստ օրինի ընդհանուր կաթուղիկոս ազգիս, և զայնմանէ, զոր ինչ հաճեցի Սրբազնութիւն 2եր անօրինել ըստ այսմ կարեւորագոյն իրի, շնորհ արասցէ ծանօթս տալ Սինօգիս կարի փութով. հանգերձ հանգամանապատում բացատրութեամբ պարագայիցն՝ գծագրելոց ի պատճենի նամակին՝ որ զոյգ ընդ սմին առաքի » :

Սինօգը իւր այդ գրութեան ի պատասխանի գլխաւոր կառավարութեան 1866 թուի Սեպտեմբերի 9 ին գրութեան հետ ստանումէ Կ. Պօլսոյ պատրիարքի գրութիւնը՝ նոյն թուի Յունիսի 15 ին, եւ կաթուղիկոսական խնդրի ու պօլօթենիայի վերաքննութեան համար կազմած յանձնաժողովի ծրագիրը: Սինօգը պարտաւորւումէ չընդունել նախ՝ յանձնաժողովի պաշտօնական չլինելը, որովհետեւ նորա նշանակութիւնը յայտնի չէր թէ ինչ միջոցաւ էր եղել. Բ. Սինօգը պարտաւորւումէ չընդունել այդ ժողովի որոշումը, չունենալով երաշխաւորութիւն թէ արդեօք այդ ժողովը կարող է բոլոր տաճկահայոց ցանկութեանց թարգման հանդիսանալ, մանաւանդ որ դադարած լինելով Սահմանադրութիւնը, վերաքննութիւնն ու որպիսի ընդունելութեան արժանացած լինելը տարակուսական էր: Աւստի Սինօգը պարտաւորւումէր այդ մասնաժողովի եղրակացութիւնը համարել մի վիճաբանական աշխատութիւն՝ որ պաշտօնական գործոց մէջ չէր կարող կշիռ ունենալ: Գ. Սինօգը պարտաւորւումէր չընդունել յանձնաժողովի եղրակացութիւնը պօլօթենիայի մասին, որովհետեւ պօլօթենիան կազմելով Ռուսաց տէրութեան օրէնքների մի մասը, սահմանեալ կարգով կարող էր ենթարկուել վերաքննութեան եւ փոփոխութեան՝ ինչպէս լինումեն առ հասարակ օրինաց փոփոխութիւնները: Եւ որովհետեւ Պօլօթենիան Ռուսահայոց համար է, հետեւաբար եւ օտարերկրեայ անձանց քննադատութիւնները չէին կարող կշիռ ունենալ. միայն Ռուսաց կառավարութիւնը, որ 1836 թուին հաստատել էր Պօլօթենեան, իրաւունք ունէր փոփոխութիւններ ներմուծել նորա մէջ: Վերջապէս Սինօգը չընդունելով այդ ծրագիրը, պարտաւորւումէր ըստ առաջնումն համարելով տաճկահայոց համար միայն 45 առաջնորդութիւն՝ ընդունել 90 ձայն պատգամաւորների, որովհետեւ յայտնի չէին պատճառները թէ 45 առաջնորդութիւնները ինչպէս 65 դարձան. եւ 20 առաջնորդութիւնները ինչպէս աւելացան:

Մինչ այս մինչ այն՝ Կ. Պօլսոյ Պատրիարքարանը 1866 թուի Օգոստոսի 26ին ընդ ստորագրութեամբ եւ կնքով Կ. Պօլսոյ Պատրիարք Պօղոս Արքեպիսկոպոսի, ստորագրութեամբ Սոյ միաբանութեան փոխանորդ Վարժապետեան Ներսէս Եպիսկոպոսի, Աղթամարայ միաբանութեան փոխանորդ Սէթեան Յովհաննէս Վարդապետի, Ս. Երուսաղէմայ փոխանորդ Սէֆէրեան Սիմէօն Վարդապետի եւ Տաճկաստանի Հայոց Երեսփոխանական ընդհանուր Ժողովի ասենապետ գնտապետ Բարուհակ Ֆէրուհեանի՝ գրումէ հետեւեալը.

« Գերապատիւ խորհրդական Անգամբ Սինօգին Մայր Աթոռոյ Ս. Էջմիածնի » .

« Որպէս գրեցաւ ի մէջ առ Սրբազան Սինօգի ի 15 Յուլիսի անցելոյ ընդ 164 համարաւ, խնդիր ընտրութեան Յաջորդի ընդհանրանկան Հայրապետի Մայր Աթոռոյ Սրբոյ՝ առաջի եղաւ ազգային ընդհանուր Ժողովոյ մայրաքաղաքիս, որ կազմեալ գոլով յեկեղեցական եւ աշխարհական երեսփոխանաց ազգիս ընդ մերով նախագահութեամբ զազն ողջոյն զթուրքիարնակ՝ առաջի Օսմանեան պետութեան եւ առաջի ազգին ներկայացուցանէ. եւ ըստ տրամադրութեան մերս ազգային սահմանադրութեան ձեռնհաս է տնօրինել զիրաւունս մասնակցութեան Թուրքիարնակ Հայոցս յընտրութիւն ամենայն Հայոց կաթուղիկոսին » .

« Ազգային արդի ընդհանուր Ժողովս հասու եղև կարգադրութեան Սրբոյ Սինօգիդ, այն է խնդրել ի Պատրիարքէն Կ. Պօլսոյ զի հանդերձ կրօնական Ժողովով նշանակեսցէ զմի ոք եկեղեցական պատգամաւոր, եւ ի քաղաքական Ժողովոյ զի եւ նա որչեսցէ զմի ոք աշխարհական պատգամաւոր վասն Կ. Պօլսոյ, եւ հրաւիրեսցէ զամենայն առաջնորդական վիճակայինս Թուրքիոյ ընտրել իւրաքանչիւր ի նոցունց կրկին պատգամաւորս՝ յորոց մին եկեղեցական ի դիմաց առաջնորդի, եւ մին աշխարհական՝ ի դիմաց Ժողովրդեան եւ այսու ամենեքին մասնակից լինին պատգամաւորօք եւ կամ նամակաւ ընտրութեան կաթուղիկոսին ամենայն Հայոց, որ հանդերձեալ է կատարել ի 15—17 Սեպտեմբերի այսր ամի ի Միածնակէ Ս. Տաճարին, Եւ տեսեալ զի ընտրական կարգադրութիւնս այս, որ թերեւ համաձայն կանոնադրութեան եկեղեցական վարչութեան մերազնէից Ռուսաստանեայց, այլ ոչ ի դէպ դայ բնաւին թուրքիարնակ հայկազանցս քաղաքական վիճակի պարագայից, որք պահանջին « միայն ի ձեռն պաշտօնական զիսոյ Ազգին՝ այն է Պատրիարքին Կ. Պօլսոյ, եւ ընդ նորին նախագահութեամբ կարգեալ Ազգային կեդրօնական Ժողովոյ ունել պաշտօնական յարաբերութիւնս ընդ համայն համազգիս օտարաբնակս » եւ նկատելով իսկ զի Ս. Սինօգն զհրաւիրագիրս իւր ի խնդիր պատգամաւորացն պահանջելոց ի

մերազննեայ վիճակայնոց թուրքիոյ՝ ոչ առ վիճակայինս ուղղակի, այլ առ կեցրոնական վարչութիւնն ի Ա. Պօլիս ուղղեալ՝ ակն յայտնի յերևան ածէր զիւրն քաղաքագիտական խոհականութիւն ի պատճառս փափուկ զրից քաղաքական վիճակի թուրքիարնակ հայկազանցս, վասն որոյ Ազգային ընդհանուր ժողովն սահմանեաց զմասնակցութիւն թուրքիարնակ Հայոցս յընտրութիւն ամենայն Հայոց Հայրապետին՝ առնել ոչ ի վիճակաւորացն և ի ժողովրդականացն պատգամաւորս և կամ քուեսայս առանձինս խնդրելով ըստ պատուիրանաց Ս Սինօգիդ, որ նոր իմն է եղանակ ընտրութեան և ոչ երբէք ի գործ եղեալ աստանօր ի մէջ մեր, և ոչ զազգն ողջոյն յերիս բաժանեալ՝ միայն զթեմականս Ս. Էջմիածնի ընդունել ի մասնակցութիւն ընտրութեան, որպէս անուշադրութեամբ եղեալն է յընտրութեան հանգուցելոյ Հայրապետին, փտարելով արտաքս զթեմականս Կիլիկիոյ և Աղթամարայ մասնաւոր կաթողիկոսութեանց, որպէս թէ չիցեն և նոքա որդիք Հայաստանեայց Կաթողիկէ Առաքելական եկեղեցւոյ և կամ թէ ընտրելի կաթողիկոսն չիցէ կաթողիկոս ամենայն Հայոց, որ ընդ տիեղերս իցեն, Այլ զհամօրէն Տաճկաստանի և Գանութեան աշխարհաց հայ որեարն ընդունել ի մասնակցութիւն ընտրութեան Հայրապետին ամենայն Հայոց. ըստ կարգաց վաղնջուց և օրինակ Հայաստանեայցս Մի, Սուրբ, Կաթողիկէ և Առաքելական Եկեղեցւոյ:

« Եւ արդ ըստ սահմանելոյ Ազգային Երեսփոխանական ընդհանուր ժողովոյ՝ գումարեցաւ վիճակային եկեղեցական ժողով յերկոտասաներորդումն Յուլիսի յԱթոռանիստ Մայրեկեղեցւոյ Ա. Պօլսոյ ընդ մերով գահերեցութեամբ, ուր բաց յեպիսկոպոսաց գտելոց ի մայրաքաղաքիս և ի քարոզիչ վարդապետաց և յաւագ և յաթոռակալ քահանայից ամենայն եկեղեցեաց Ա. Պօլսոյ՝ ներկայ գտան նաև յատուկ հրաւիրմամբ մերձակայ վիճակաւոր Արքեպիսկոպոսունք և Աննոհարք Ս. ուխտին Գլակայ և Արմաշու հոգեւոր վանուցն և Կիլիկիոյ և Աղթամարայ և Ս. Երուսաղէմի Աթոռոց, յայս սակս կարգեալ փոխանորդք բարձրաստիճան եկեղեցականք, Ի ժողովի աստ նախ պատրաստեցաւ ցուցակ ամենայն եպիսկոպոսաց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ առանց խտրութեան երկրի և պաշտաման և այլ հանգամանաց, որոց թիւն եհաս ի յիսուն. և ի յիսնիցն անդէն ի ժողովի անդ որոշեցան եօթնեքին արժանաւորագոյնք ի գահակալութիւն Արարատեան զերագահ Աթոռոյն, այս ցուցակ եօթն անուանց ստորագրեալ ի հարց ժողովականաց՝ ներկայացաւ Ազգային երեսփոխանական ընդհանուր ժողովոյ, որ ի քսաներորդ երկրորդ նմին ամսոյ գումարեալ ի տաճարին Սրբուհւոյ Աստուածամօր մայրաքաղաքիս ընդ մերով գահերեցութեամբ և գործակցութեամբ ներկայացուցաց կաթողիկոսական Աթոռոյն Կիլիկիոյ և Աղթամարայ և պատրիարքական Աթոռոյն Ս. Երուսաղէմի, զեօթն ընտրելեացն զցուցակ ըստ ատենական կարգաց և

կանոնաց՝ գաղտնի քուէարկութեամբ վերածեաց յերիս ընտրելիս, յորոց առաջինն է և զլիսաւոր նախկին Պատրիարք Կ. Պօլսոյ Ամենապատիւ տիւ Տ. Գէորգ Ս. Արքեպիսկոպոս Պրուսայու, զկնի նորա Ամենապատիւ Տ. Եսայի Ս. Արքեպիսկոպոս Պատրիարք Ս. Երուսաղէմի, և յետ նորա Գերապատիւ Տ. Իգնատիոս Ս. Արքեպիսկոպոս Վասպուրականի, Սոքա են երեք ընտրելիք կաթողիկոսական գահուն Մօր լուսոյ Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածնի ի դիմաց Հանուրց Հայաստանեայց բնակելոց ի Թուրքիա. և մեր ներկայացուցեալ զանուանսդ առ Ս. Սինօղդ և առ ամենայն Հայոց կաթողիկոսութեան ընտրողական Համազգային բարձր ժողովոյ՝ յանուն ընդհանուր ժողովոյ կեդրոնական վարչութեան Ազգիս, ի պաշտօնէ ազդ առնեմք՝ թէ իւրաքանչիւր ի սոցանէ ունին իրաւունս կրկնաթիւ քուէից վաժսուն և Հինգ առաջնորդական վիճակաց Հայոցս Տաճկաստանի յառաջին անդ ընտրողական գործողութեան՝ որ ունի կատարել ի Մայր Տաճարի Սրբոյ Էջմիածնի ի Հնգեփոսաներորդն առաջիկայ Սեպտեմբեր ամսեան, որպէս յայտ արարեալ է գիր սրբոյ Սինօղիդ։ »

« Իսկ յերկրորդ գործողութեան ընտրական քուէարկութեան՝ որ առ ի վերջնական և վճռական ընտրութիւն ի միջոյ չորեցունց ստացելոցն առաւելագոյն քուեայս պարտի կատարել ի Համազգային ընտրողական բարձր ժողովի, պատգամաւորքն Հայոց Թուրքաստանեայց ունին հրահանգ յընդհանուր ժողովոյ մերմէ թէ ո՛ւմ պարտին տալ զքուեայս ի միջոյ երից անտի ընտրելեաց, ունելով յայս նուագ ևս իւրաքանչիւր պատգամաւոր վաժսուն և Հինգ ձայնից զօրութիւն, և իւրաքանչիւր միահաղոյն հարիւր երեսուն քուեայս » :

« Այ տարադէպ թուի մեզ աստանօր մեկնաբանել զտարբերութիւն վերոյնշանակեալ թուոյ առաջնորդական վիճակաց Թուրքիաբնակ Հայոցս ի թուոյն ցուցելոյ յազգային կեդրոնական վարչութեանէս ի մասնակցութեան մերում յընտրութիւն նախորդ Քահանայապետի, Այս տարբերութիւն որպէս տեսանի ի ցուցակէն, որ ի ձեռս պատգամաւորաց մերոց, ծագի յայնմանէ, զի ի ժամանակի նախընթաց կաթողիկոսական ընտրութեան՝ Ազգային կեդրոնական վարչութիւն տեղւոյս՝ ոչ էր առեալ ի գիր զթեմս կաթողիկոսութեանց Կիլիկիոյ և Աղթամարայ և ոչ զվիճակս պատրիարքութեան Ս. Երուսաղէմայ՝ զոր ի վեր անդր ասացաք. զորոց զմասնակցութիւն յայս Համազգային ընտրական գործողութեան սահմանեաց արդի երեսփոխանական ընդհանուր վարչութիւն Թուրքիաբնակ Հայոցս » :

« Ազգային ընդհանուր ժողովս քաջ համոզեալ է, զի յետ օրինաւորապէս և ըստ ատենական կարգաց կատարման առաջին և երկրորդ քուէարկութեանց յընտրութիւն կաթողիկոսին ամենայն Հայոց ի Մայր Տաճարին՝ ներկայութեամբ և գործակցութեամբ մերս պատգամաւորացս, եկեղեցականն այն բարձրաստիճան՝ որ առաւել քան զա-

մենեսին ընկալնուցու քուեայս, նա ամբառնայ արժանաւորութեամբ ի գերագահ Աթոռ Սրբազան Առաքելոցն Թագէի և Բարդուղիմեայ և առաքելանման Առնն Աստուծոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին մերոյ, ըստ իրաւանց և արդարութեան և ըստ օրինաց ազգային Սուրբ Եկեղեցւոյս մերոյ, եւ յայնժամ աթոռք մասնաւոր կաթուղիկոսութեանց Կիլիկիոյ և Աղթամարայ պատրիարքութեանց Կ. Պօլսոյ և Ս. Երուսաղէմի, և ամենայն վիճակաւորք Տաճկաստանի մասնակցեալք յընտրութիւն Հայրապետին ամենայն Հայոց՝ իրաւամբ որդիս զաւանին զանձինս ընտրելոյն յամենայն Հայոց, որ և իրաւամբ կրէ զբարձր տիտղոս Գերագահ Կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց՝ իբրեւ արդար և գլխոյ միոյ միայնոյ Կաթուղիկէ և Առաքելական Հայաստանեայց ուղղափառ Ս. Եկեղեցւոյ զոր պանծացուցէ . . . » :

Արտատպելով այս գրութիւնը այլեւս ոչինչ չէ մնում ասել. թող իրանք ընթերցողները հետեւցնեն ինչ որ հարկաւոր է. միայն հարկ ենք համարում յիշել, որ Կ. Պօլսոյ պատրիարքաւոր եւ Ազգային երեսփոխանական ժողովը բոլոր Տաճկահայոց առաջնորդութեանց ներկայացուցիչ հանգիստնալով՝ նոցա իրաւունքը ինքն է ստանձնում, եւ նախկին ընտրութեանց ժամանակ որ անտես էին առնուած Սսի, Աղթամարայ կաթուղիկոսական թեմերը, Երուսաղէմի պատրիարքական թեմը եւ Դանուբեան գաւառները, այժմ ի հաշիւ են մտնում:

Հարկ եմ համարում դնել այստեղ ընդօրինակութիւնը « Պատկեր առաջնորդութեանց Թուրքիաբնակ Հայոց » գրուածքի, որ է.

Ա.

ԹԵՄ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ Ս. ԷԶՄԻԱՄՆԻ.

Ա. ՊԱՏՐԻԱՐԿՈՒԹԻՒՆ Կ. ՊՕԼՍՈՅ.

1. Կոստանդնուպօլիս.	12. Սեբաստիա.
2. Թէքիրդաղ.	13. Կարին.
3. Ադրիանուպօլիս.	14. Վան.
4. Վառնայ.	15. Լիմ և Կտուց անապատք.
5. Դանուբեան իշխանութիւնք
(Մօլդովալաքիա).	16. Բասէն.
6. Տրապիզօն.	17. Պայաղիտ.
7. Ճանիկ.	18. Կարս.
8. Շապըն—Ղարահիսար.	19. Մուշ.
9. Թամզարայ և Ածալլտեր.	20. Գղի.
10. Ամասիա և Մարզուան.	21. Բաղէշ.
11. Եւգոկիա.	22. Դերձան.
	23. Բաբերդ.

24. Երզնկայ.	35. Տիգրանակերտ.
25. Շնքուշ.	36. Բրդաստան.
26. Բալու.	37. Եդեսիա.
27. Չար - սանճաք.	38. Պաղտազ.
28. Խարբերդ.	39. Գաղատիա.
29. Խուզէ վանք և Չմշկածագ.	40. Զմիւռնիա.
30. Արապկեր.	41. Եդեսիա և Կրետէ.
31. Ակն.	42. Պանդրմա.
32. Քէմախ.	43. Կուտինա.
33. Արղնի.	44. Պրուսա.
34. Կեսարիա.	45. Նիկոմիդիա.

Բ. ՊԱՏՐԻԱՐԺՈՒԹԻՒՆ Ս. ԵՐՈՒՍԱՂԷՄԻ.

1. Ս. Երուսաղէմ.	4. Պէրութ.
2. Յոպպէ.	5. Կիպրոս կղզի.
3. Դամասկոս.	

Բ.

ԹԵՄ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ.

1. Սիս.	8. Անտիոք և Պէլէն.
2. Ատանայ.	9. Եօղղատ.
3. Բերիա (Հալէպ)	10. Կիւրին.
4. Այնթապ.	11. Տիվրիկ.
5. Հաճըն.	12. Մալաթիա և Պէհէսնի.
6. Մարաշ.	13. Տարէնտէ.
7. Զէյթուն.	

Գ.

ԹԵՄ ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍՈՒԹԵԱՆ ԱՂԹԱՄԱՐԱՅ.

1. Աղթամար.	2. Կարկար.

26 Օգոստոս 1866. Պատրիարքարան Հայոց Կ. Պօլիս.
Թիւ արձանագրութեան 275.
(Ստորագրած են)

Կնէք.

Պատրիարք Կ. Պօլսոյ Պօղոս Արքեպիսկոպոս

Ատենայեալ Երեսփոխանական ընդհանուր
Ժողովոյ Հայոց Գնդապետ Բարունակ Փէ-
րուհեան:

Ն. Յովհաննէս վարդապետ Սէթեան փոխա-
նորդ միաբանութեան Աղթամարայ.

Սիմէօն վարդապետ Սէֆէրեան փոխանորդ
Ս. Երուսաղէմի.

Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան փո-
խանորդ միաբանութեան Սսոյ.

Սինոդը ընդունելով յիշեալ թղթերը 1866 Սեպտեմբերի 16-ին որոշումէ « Զներկայ գրութիւն Պատրիարքին Հայոց Կ. Պօլսոյ ընկալեալ ի տեղեկութիւն՝ կցել ընդ գործոյն: Իսկ ըստ որում ի վերոտողեալ գրութեան անդ նշանակին 130 ձայնք ըստ թուոյ 65 վիճակաց Հայոց Տաճկաստանի, սակայն Սինոդիս նոյնպէս և տէրութեան Պուսիոյ յայտնի են միայն 45 վիճակք, որպէս և ընկալեալ է յընտրութեան նախկին կաթողիկոսի ամենայն Հայոց Տեառն Մատթէոսի, վասն որոյ և ի ներկայ ընտրութեան ևս ընկալնուլ ըստ առաջնոյն ի հաշիւ ձայնից միմիայն զ45 վիճակսն. իսկ վասն մնացեալ 20 վիճակացն Սոսոյ, Աղթամարայ, Երուսաղէմայ և Գանուբեանց յիշատակելոց ի վեր անդր գրութեան, առնել զորոշումն զկնի ընտրութեան և հաստատութեան նորոյ կաթողիկոսի Աղղիս կարևոր խորհրդակցութեամբ զայս վսեմ խնդրոյս ընդ Նորին Վեհափառութեան, որոյ վասն և տալ յիւրումն ժամու զառանձին զեկուցումն անկախ յայսմանէ. և զայսմանէ յայտնել գլխաւոր կառավարութեան փոխարքային Կովկասու »:

Յիշենք որ Տաճկահայոց կողմից յատուկ յանձնարարող կանոններով պատգամաւոր եկան Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան եւ Յակովբ Նորատունկեան:

Արդէն յայտնի է Սեպտեմբեր ամսատետրից աշխարհական պատգամաւորի ընտրութեան ձեւը. այս անգամ միայն պէտք է նկատել որ Կովկասեան փոխարքայի Զրջաբերական հրամանին համեմատ. աշխարհական պատգամաւորների ընտրութիւն կատարուել է ի ներկայութեան քաղաքական աստիճանաւորի:

Թողնում ենք մանրամասնութիւնները, որոնք յայտնի են արդէն նախորդ հրատարակութիւններով:

Կաթողիկոսի ընտրութեան ժողովին ներկայ են եղել.

Ա. Անդամք Սինոդի

1. Տեղակալ Ատենապետի Սինոդի Գէորգ Արքեպիսկոպոս Վեհապետեան
2. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Ասլանեան:
3. Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Յովբեան:
4. Գէորգ Արքեպիսկոպոս Մկրտչեան:
5. Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Արշարունի, նոյն և պատգամաւոր Պարսկաստանի և Հնդկաստանի վիճակաւորի կողմից:
6. Թադէոս վարդապետ Չիւնական:
7. Պօղոս վարդապետ Տէր Մարգարեան:
8. Գրիգոր վարդապետ Մուշեղեան:

Բ. Ա. Էջմիածնի միաբանութեան կողմից.

9. Աբէլ Արքեպիսկոպոս Մխիթարեան:

10. Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Իսահակեան,
11. Գրիգոր եպիսկոպոս Սագինեան,
12. Յովհաննէս վարդապետ տէր Յարութիւնեան,
13. Սարգիս վարդապետ տէր Գասպարեան
14. Կարապետ վարդապետ տէր Գալստեան,
15. Գրիգոր վարդապետ Աղափիրեան,

Գ. Ռուսահայոց վիճակների պատգամաւորներ.

16. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս Վեհապետեան և
17. Աստիճանաւոր պ. Սարգիս Եղիայեանց.) Աստրախանու,
18. Մակար Արքեպիսկոպոս և
19. Նազփօրնի Սովետնիկ պ. Յովհաննէս Ղաթմազեան.) Թիֆլիզի,
20. Սարգիս Արքեպիսկոպոս Զալալեան և
21. Յովսէփ բէկ Մէլիք Շահնազարեան.) Ղարաբաղու,
22. Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս Բարամեան և
23. Պօրուշիկ պ. Արսէն Սուլթան Գեղամեանց.) Երևանու,
24. Գանիէլ Արքեպիսկոպոս Շահնազարեան.) Շամախի,
25. Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան և
26. Յակովբ Էֆէնդի Նորատուկեան.) Տաճկահայոց,
27. Յակովբ Աւագ քահանայ տէր Կարապետեան և
28. Ծատուր խան Սեթ - Խանեան.) Ատրպատականի,
29. Կօլլէժսկի Սեկրետար պ. Ստեփաննոս Սամուէլեան.) Պարսկաստանի
և Հնդկաստանի աշխարհականների կողմից,

Բացակայ էին

Ա. Բեսարաբիայի վիճակաւոր Արքեպիսկոպոս Եղազար՝ որ իւր Օգոստոսի 22-ին գրութեամբ իւր ձայնը յանձնումէ Սինօգին եւ Ս. Էջմիածնի միաբանութեանը:

Բ. Բեսարաբիոյ աշխարհական պատգամաւոր ժառանգական պատուամեծար քաղաքացի Կարապետ Մարգարեան Հայրապետեանց՝ չը կարողանալով անձամբ ներկայանալ ժողովին իւր՝ Սեպտեմբերի 6-ին գրած յայտարարութեան ընտրելի առաջարկումէ Վարազայ սուրբ խաչի վանահայր Խրիմեան Մկրտիչ վարդապետին:

Գ. Շամախույ թեմի աշխարհական պատգամաւոր Ստատսկի Սովետնիկ բժիշկ Դաւիթ Ռօստօմեան՝ տարափոխիկ հիւանդութեան պատճառով պարտաւորուած լինելով մնալ Բաքուում իբրեւ նահանգական բժիշկ՝ իւր ձայնը առանձին յայտարարութեամբ յանձնումէ Սինօգին:

Փոխարքայի № 204 ի 20 Օգոստոսի գրութեան համեմատ ի ներկայութեան Փոխարքայի խորհրդարանի անդամ Դէխտովի-

տեղի Ստատսկի Սօվետնիկ Չիլիայեւի եւ Սինօդի Պրօկուրօրի Սեպտեմբերի 17-ին սկսվումէ ընտրութեան համար ժողովը՝ պահպանելով այն բոլոր կարգերը՝ որոնք արդէն յայտնի են նախկին յօդուածներով:

ԸՆՏՐԵԼԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍՆԵՐՆ ԷԻՆ.

Ռուսաստանից

Արտասահմանից (Տաճկաստանից):

1. Մատթէոս Արքեպիսկոպոս վիճակաւոր Առաջնորդ Հայոց Աստրախանու, 2. Գէորգ Արքեպիսկոպոս տեղակալ Ատենապետի Սինօդի, 3. Մակար Արքեպիսկոպոս վիճակաւոր Առաջնորդ Հայոց Վերաստանի և Իմերէթիոյ վիճակի, 4. Սարգիս Արքեպիսկոպոս վիճակաւոր Առաջնորդ Հայոց Ղարաբաղու,	1. Գէորգ Արքեպիսկոպոս Բրուսայու նախկին Պատրիարք Հայոց Կ. Պօլսոյ, 2. Եսայի Արքեպիսկոպոս Պատրիարք Երուսաղէմայ, 3. Իգնատիոս Արքեպիսկոպոս վիճակաւոր Առաջնորդ Ասպուրական երկրի,

Այս ընտրելիներից՝ Մատթէոս Արքեպիսկոպոսը ստանալով 28 ձայն եւ Բրուսայու Գէորգ Արքեպիսկոպոսը 118 ձայն՝ համարվումեն առաջարկելի կաթողիկոսութեան համար:

Ընտրութիւնը կատարելուց յետոյ կազմվումէ հետեւեալ օրագրութիւնը.

« Ի 17 Սեպտեմբերի 1866 ամի ժողովն Սրբազան Արքեպիսկոպոսաց Եպիսկոպոսաց, բարձրապատիւ Վարդապետաց և ականաւոր աշխարհական պատգամաւորաց ի վիճակացն Ռուսաստանի և Տաճկաստանի, գումարելոց ի Տաճարի Սրբոյ Էջմիածնի վասն ընտրութեան Ծայրագոյն պատրիարք Վաթուղիկոսի ամենայն Հայոց բացեալ ի սոյն թիւ զատենակալութիւն իւր առ ի գործ ընտրութեան Վաթուղիկոսի ամենայն Հայոց կանոնաւորեալն կարգաւ ուր և ընթերցեալ զանուանս ականաւոր Արքեպիսկոպոսաց և Եպիսկոպոսաց ի սահմանս Ռուսաց, Թուրքիոյ և Պարսից գառնեցելոց, և յետ պատշաճականն սմին իրի ատենախօսութեանց, կայացաւ ընտրութիւն չորից ընտրելեաց (կանդիտաց ազգիս) յաստիճան կաթողիկոսութեան, որք են՝ Գէորգ Արքեպիսկոպոս Պրուսայու նախկին Պատրիարք Կ. Պօլսոյ, Եսայի Արքեպիսկոպոս այժմեան պատրիարք Երուսաղէմայ, Մատթէոս Արքեպիսկոպոս վիճակաւոր Առաջնորդ Աստրախանայ և Իգնատիոս Արքեպիսկոպոս Ա-

առջնորդ Վասպուրականի, որոց վասն և կազմեցան ուրոյն ուրոյն ընտրական թերթը ընդ ստորագրութեամբ անդամոց ժողովոյն, և յետ այնր համաձայնութեամբ ժողովոյն արժանի եղեն կոչման աւագագոյն ընտրեւեաց (կանդիտատաց) երկուքն ի նոցանէ ըստ Սրբազան Գէորգ Արքեպիսկոպոս Պրուսայու և Մատթէոս Արքեպիսկոպոս վիճակաւորն Ասորախանայ Հայոց ըստ առաւելութեան ձայնից, տուելոց յօգուտ նոցա վասն որոյ ժողովն եկեղեցականաց և աշխարհականաց սահմանեաց զսոյն զայս ընտրութենէ Վեհափառ Պատրիարք Վաթուղիկոսի ազգիս և կանդիտատին անցուցանել յօրագիր, և վաւերացուցեալ ընդ ստորագրութեամբ համայն անդամոց ժողովոյն. յանձնել Սինօզին Սրբոյ Էջմիածնի առնել զկախեալն յինքենէ տնօրէնութիւն, որպէս պատշաճն է, ըստ օրինագրեալ կարգին.

Ստորագրութիւնք.

«Ես՝ պատգամաւոր ի դիմաց համայն եկեղեցականաց ամենայն վիճակացն Ս. Էջմիածնի, և Վաթուղիկոսութեանցն Սոյոյ և Աղթամարայ և պատրիարքութեանն Սրբոյ Երուսաղէմի, ըստ հրահանգին տուելոյ ինձ յազգային ժողովոյ պատրիարքութեանն Կոստանդնուպօլսոյ ընտրեցի Վաթուղիկոս ամենայն Հայոց և Ծայրագոյն պատրիարք համազգական Մայր Աթոռոյ Արարատեան Սրբոյ Էջմիածնի՝ զամենապատիւ զՏէր Տէր Գէորգ Սրբազան Արքեպիսկոպոսն Պրուսայու, և ոչ զոք կանդիտատ.՝ Ներսէս Եպիսկոպոս Վարժապետեան.

«Նոյնպէս և ես պատգամաւորս ի դիմաց ամենայն ժողովրդականաց վերոյիշատակեալ վիճակաց կայսերութեան Տաճկաստանի ընտրեցի Վաթուղիկոս՝ զտէր Գէորգ սրբազան Արքեպիսկոպոսն Պրուսայու և ոչ զոք կանդիտատ.՝ Եակոբ Պ. Նորատունկեանց.

«Պատգամաւոր Ղարաբաղու, Եովսէփ բէկ Մելիք Շահնազարեանց.

«Պատգամաւոր Երևանու Հայոց վիճակի պօրուչիկ Արսէն Սուլթան Գեղամեանց.

«Պատգամաւոր վիճակին Վրաստանի և Իմերեթիոյ Ստատսկի Սովետնիկ Յ. Ղայթմաղեանց.

«Պատգամաւոր Ասորախանայ վիճակի Կօլլէժսկի ասսէսօր Սարգիս Կօկչայեան.

«Պատգամաւոր Պարսկաստանի և Հնդկաստանի Հայոց Կօլլէժսկի Սեկրետար Ստեփաննոս Սամուէլեան.

«Պատգամաւոր վիճակի Ատրպատականի Հայոց սուրհանկ առաջին աստիճանի և ատուտանդ Ծատուր խան Սէթ—խանեան.

«Պատգամաւոր ի կողմանէ հոգեւորականութեան Հայոց Ատրպատականի տէր Եակովբ աւագ քահանայ տէր Կարապետեան.

«Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան Ս. Էջմիածնի Գրիգոր վարդապետ Աղափիրեանց.

«Անդամ Սինօզի սրբոյ Էջմիածնի Գրիգոր վարդապետ Մուշեղեանց.

« Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան սրբոյ էջմիածնի Կարապետ վարդապետ տէր Գալստեանց »

« Պատգամաւոր ի դիմաց միաբանից էջմիածնի Սարգիս վարդապետ »

« Անդամ Սինօղի Պօղոս վարդապետ տէր Մարգարեան »

« Անդամ Սինօղի Թադէոս վարդապետ »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան սրբոյ էջմիածնի Յովհաննէս վարդապետ տէր Յարութիւնեան »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան սրբոյ էջմիածնի Գրիգոր եպիսկոպոս Սագինեան »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ Հայոց Հոգեւորականաց Երեւնայ թեմի Մկրտիչ Արքեպիսկոպոս »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան էջմիածնի Արէլ Արքեպիսկոպոս »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ միաբանութեան սրբոյ էջմիածնի Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Իսահակեանց Երեւնցի »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ Հոգեւորականութեան Հայոց Ասպահանու Հնդկաստանի անդամ Սինօղի Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Արշարունի »

« Անդամ Սինօղի Գէորգ Արքեպիսկոպոս »

« Անդամ Սինօղի Գրիգոր Արքեպիսկոպոս Յովթեանց »

« Անդամ Սինօղի Յովհաննէս Արքեպիսկոպոս Ասլանեանց »

« Պատգամաւոր Հոգեւորականաց Հայոց Արձախու Արքեպիսկոպոս Սարգիս »

« Տեղակալ Ատենապետի Սինհոդոսի Գէորգ Արքեպիսկոպոս Վեհապետեանց »

« Պատգամաւոր ի կողմանէ Հայոց Հոգեւորականաց Աստրախանայ թեմի Արքեպիսկոպոս Մատթէոս »

« Պատգամաւոր ի դիմաց Հայոց Հոգեւորականաց Վրաստանի Մակար Արքեպիսկոպոս »

Ստորագրութիւն Պրօկուրօրի

Ստորագրութիւն Ատենադպրի

Սինօղը Սեպտեմբերի 17-ին առանձին զեկուցմամբ ընտրութեան ժողովների հետեւանքը Փոխարքային ներկայացնելու համար կարգումէ Գրիգոր եպիսկոպոս Սագինեանցին Թիֆլիզի պատգամաւոր Ստատսկի Առիւմանիկ Վայթմաղեանին եւ Արձախու պատգամաւոր Յովսէփի բէկ Մելիք Շահնազարեանին :

Սինօղը Կովկասեան փոխարքայի 1866 թուի Դեկտեմբերի 29 ին Ձ 301 գրութիւնից իմանալով որ Պրուսայի առաջնորդ երբեմն Պօլսոյ Պատրիարք Գէորգ Արքեպիսկոպոսը ըստ ընտրու-

Թեան Սեպտեմբերի 17-ի Ժողովին՝ ճանաչուել է կաթողիկոս ամենայն Հայոց Թագաւոր կայսրից եւ արգէն կարգադրութիւն եղել է արքունական հրովարտակի համար, ուստի եւ ուրոյն ուրոյն գրութեամբ 1867 թուի Յունւարի 2-ին յանուն Պատրիարքի եւ Կեդրոնական վարչութեան Կոստանդնուպօլսոյ ծանուցանումէ նորընտիր Կաթողիկոսի ընտրութեան եւ հաստատութեան հանգամանքը; Յայտնումէ նաեւ որ արգէն Յունւարի 1-ից Յիշուել է եկեղեցում նորընտիր Հայրապետի անունը եւ գոհացողական մաղթանք է կատարուել Ռուսաց կայսերական տան բարօրութեան եւ Թագաւոր կայսեր թանկագին կենաց համար:

Սինօզը նոյն Յունւարի 3-ին գրումէ նաեւ նորընտիր կաթողիկոսին պատշաճական գիր, եւ Յունւարի 16-ին ի նկատի ունելով Սինօզի Ատենապետի Տեղակալ Գէորգ Արքեպիսկոպոսի գրութիւնը նորընտիր Հայրապետին ընդ առաջելու համար՝ նշանակումէ հրաւիրակ Արձախու վիճակաւոր Զալաթեան Սարգիս Արքեպիսկոպոսին, Սինօզի անդամ Գրիգոր վարդապետ Մուշեղեանին եւ Սինօզի Թարգման աստիճանաւոր Նիկողայոս տէր Յովսէփեանին, եւ այս մասին յայտարարութեամբ տեղեկութիւն է տալիս նորընտիր Հայրապետին:

Նորընտիր Հայրապետը 1867 թ. Մայիսի 12-ին հասնումէ Ս. Էջմիածին եւ նոյն Մայիսի 21-ին երգվումէ ըստ օրինի ու Ս. Օծումն ընդունում եւ այնուհետեւ սկսումէ վարել իւր Հայրապետական իշխանութիւնը:

Նորընտիր Հայրապետին Կոստանդնուպօլսից մինչեւ Ս. Էջմիածին Կ. Պօլսոյ Կեդրոնական ազգային վարչութեան կողմից պատրիարքարանի յանձնարականով ուղեկից նշանակուած էին Յովհաննէս Սէթեան եւ Խորէն Գալֆայեան վարդապետներն ու Յարեթիկ Նէյրուղեան եւ Մաղաք Մուրատեան էֆէնտիները:

Տէր Գէորգ Դ. Կաթողիկոս Ս. Օծումն ընդունելուց յետոյ նոյն թուի Յուլիսի 10-ին կոնդակով պատուիրումէ Սինօզին Ս. Պետրբուրգ գնալու եւ վերադարձի ծախուց համար կարգադրութիւններ անել: Եւ ինքն նոյն Յուլիսի 12-ին ինչ ինչ պատշաճական կարգադրութեան համար մի կոնդակ եւս տալով Սինօզին՝ սկսումէ իւր այցելութեան գործը Ալէքսանդրապօլի վերայով ուղի հատանելով:

Յուսիկ վարդապետ: